

УДК 94(470+571):364(061.23)«18/19»

**СТАТУТНІ ПРИНЦИПИ ТА ФОРМИ
ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА НАДАННЯ
ДЕШЕВИХ КВАРТИР ТА ІНШОЇ ДОПОМОГИ
НЕУЖДЕННИМ ЖИТЕЛЯМ
САНКТ-ПЕТЕРБУРГУ****STATUTORY PRINCIPLES AND FORMS
OF THE ACTIVITY OF THE SOCIETY FOR
THE DELIVERY OF CHEAP APARTMENTS AND
OTHER BENEFITS TO THE NEEDY INHABITANTS
OF ST. PETERSBURG****Моїсеева Т. М.,**

кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри правознавства, Одеський національний
політехнічний університет (Одеса, Україна),
e-mail: m.tatyana.n.33@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0001-7129-6046>

Moiseeva T. N.,

Candidate of Historical Sciences, Associate
Professor, Associate Professor of the Department of
Law of the Odessa National Polytechnic University
(Odessa, Ukraine), e-mail: m.tatyana.n.33@gmail.
com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-6046>

З використанням загальнонаукових та історичних методів,
досліджується діяльність Товариства надання дешевих квартир та
іншої допомоги нужденним жителям Санкт-Петербургу. Джерельною
базою публікації стали звіти Товариства.

Автором визначено мету, принципи та джерела фінансування
організації, згідно статуту та відповідної інструкції. Охарактеризовано
основні напрямки та форми діяльності: квартирні кошти, разові
грошові виплати, допомога дешевим житлом та трудова допомога,
виховання і навчання дітей та ін. Особливу увагу приділено стислому
огляду структурних підрозділів Товариства.

Ключові слова: товариство, статут, інструкція, дешеві квартири,
матеріальна допомога, соціальна підтримка.

*The article, using general scientific and historical methods, investigates
the activities of the Society for the provision of cheap apartments and other
assistance to the needy residents of St. Petersburg. The sources of the
publication were the reports of the Society. The author defines the purpose,
principles and sources of funding of the organization, according to the statute
and the relevant instruction. The main directions and forms of activity are
described: apartment expenses, one-time cash payments, help with cheap
housing and labor assistance, education and training of children, etc.
Particular attention is paid to the brief overview of the structural units of
the Company.*

Keywords: society, charter, instruction, cheap apartments, material
assistance, social support.

Традиції суспільної опіки, допомоги соціально
вразливим верствам населення, доброчинності
на українських землях мають глибокі історичні
корені, не втрачають вони своєї актуальності і
сьогодні. Найбільш гостро ці питання постають в
часи соціальних та економічних криз, військових
конфліктів – саме з такими викликами зіткнулась
українська держава в останній час. Загострення
соціальних проблем вимагає від влади вчасного
та ефективного реагування на них, удосконалення
старих та розробки нових напрямків та форм
соціального захисту.

У цьому контексті, науковий і практичний
інтерес представляє вивчення історичного
досвіду діяльності товариств, які послуговувалися
широким спектром форм та засобів підтримки
соціально незахищених верств та груп населення.

До таких, безумовно, слід віднести Товариство
надання дешевих квартир та іншої допомоги
нужденним жителям Санкт-Петербургу (далі –
ТНДКІД, авт. скороч.).

На теренах Російської імперії організації, які
в своїй роботі застосовували такий вид опіки, як
надання помешкань для проживання (безкоштовно,
або за помірну плату), були поширеним явищем,
функціонували в багатьох населених пунктах.
Зокрема, в Одесі завдяки пожертві (за духовним
заповітом) Адольфа Когана виникли «Когановские
учреждения в Одессе», метою яких, згідно
статуту, було надання «недостаточному классу
населения Одессы, без различия вероисповеданий
и национальностей, дешевых и, в крайнем случае,
бесплатных квартир» [13, с. 3].

Практика забезпечення нужденного населення
дешевим житлом відома і в зарубіжних країнах.
Так, приміром, в розділі «Хроника иностранной
благотворительности» журналу «Вестник
благотворительности» №4 за 1898 р. можна
знайти інформацію щодо діяльності англійських
благодійників у справі заснування дешевих квартир
для «холостого труженика, особенно мелкого». Початок цієї
новації пов'язують з ім'ям відомого
філантропа лорда Раутона, яким було відкрито три
готелі для бідних: у 1893 р. – на 475 осіб, 1895 р. –
на 677 осіб і в 1897 р. – на 805 осіб [3, с. 104–105].

Особливістю ТНДКІД, яка відрізняла його
від багатьох інших, подібних товариств, було те,
що керівництво організації не тільки виробило,
а й впроваджувало в життя (поряд з реалізацією
головної статутної мети) ідею комплексної
допомоги, використовуючи різноманітний
інструментарій форм та засобів соціальної
підтримки.

В сучасній українській історіографії, винесена
на розгляд проблема, ще не дістала належного
висвітлення. Допомога дешевим житлом
(поряд з іншими видами суспільної опіки)
в діяльності Товариств згадується в роботах,
де питання соціального захисту, благодійності
розглядаються або в загальному плані [11; 12], або
в регіональному [2], чи галузевому [1] аспектах.
В той же час, на наш погляд, недостатньо вивчені
такі площини їх функціонування, як: структура,
джерела фінансування, коло «клієнтів» соціальної
допомоги та деякі інші.

Метою статті є характеристика статутних
принципів діяльності, структурних підрозділів
та основних форм роботи Товариства надання
дешевих квартир та іншої допомоги нужденним
жителям Санкт-Петербургу, на основі аналізу його
звітів.

Ідея створення благодійного товариства, яке
б полегшило «житлове питання» для неміщого
робочого люду Санкт-Петербургу виникла в
другій половині 1859 р. Практичну реалізацію
цієї ідеї пов'язують з діяльністю групи приватних
осіб, серед яких варто назвати: М. В. Трубінову
(засновниця та перша очільниця установи),
Н. В. Стасову, А. П. Філософову, Н. А. Білозерську,
Є. А. Вороніну, Н. І. Ламанського, Н. С. Алєннікова,

І. І. Шамшина, А. А. Сабурова та ін. Офіційний відлік історії Товариства надання дешевих квартир та іншої допомоги нужденним жителям Санкт-Петербургу слід вести з 3 лютого 1861 р., коли було затверджено його статут [10, с. 5–8].

Як благодійна установа, ТНДКІД знаходилося у віданні Міністерства внутрішніх справ. За статутом, метою її був «наем квартир для отдачи их нуждающимся за возможно умеренную плату». Поряд з цим, передбачалася можливість, по мірі накопичення коштів, здійснення інших видів підтримки: одягом, харчуванням, медикаментами, пошуком робочих місць.

Статут визначав і основні джерела фінансування, як-от: членські внески, добровільні пожертвування, надходження від публічних заходів (читань, вистав, концертів і т.ін.). Управління Товариством покладалося на Комітет у складі Голови та членів комітету (від десяти до двадцяти осіб) [5, с. 45–46].

Положення статуту знайшли свою деталізацію в «Інструкції Комітету», яка була затверджена загальними зборами ТНДКІД 1 лютого 1862 р. В цьому документі, зокрема, регламентувався порядок розгляду заяв та вирішення питання щодо виділення прохачам місць в дешевих квартирах, або інших видів допомоги. Щодо останніх, то перелік їх в «Інструкції», був достатньо широким: грошові субсидії; допомога у працевлаштуванні; навчання дітей та влаштування їх в притулки, школи, виховні та ремісничі заклади; розміщення бідних і старих в богадільнях та інших благодійних установах [5, с. 51–55].

На першому етапі, Товариство зосереджувалося на декількох напрямках діяльності, серед яких варто назвати такі, як: поселення в квартири Товариства, щомісячні квартирні кошти, разові грошові виплати, виховання та навчання дітей, допомога в пошуках роботи. Основна увага, в цей період, приділялася реалізації головного статутного завдання – *допомозі дешевим житлом*. З цією метою керівництво організації, за 1950 карб. на рік, орендувало квартиру в будинку Реймерса (по третій роті Ізмайловського полку), що налічувала 35 номерів, в яких розміщувалися 32 сім'єства (117 осіб), школа грамотності, швейна майстерня та комора. Квартирна плата для мешканців номерів складала від 1 карб. 30 коп. до 5 карб. 40 коп. на місяць (для порівняння: в середньому, кожний номер обходився Товариству в 6 карб. 15 коп. на місяць) [4, с. 6–8].

На 1 січня 1912 р. Товариство мало в своєму розпорядженні вже три власних споруди (побудовані в 1874 р.), розташовані по 2–ій та 3–ій ротам Ізмайловського полку та Тарасовому провулку, в яких проживало 622 особи (485 дорослих та 137 дітей) [7, с. 8; 10, с. 9].

Така форма підтримки, як *щомісячні «квартирні» субсидії* використовувалася ТНДКІД досить незначний час. Кошти видавалися особам, які потребували житла, але, за браком місць, не отримали його. Керівництво Товариства змушене було відмовитися від цієї статті видатків, оскільки,

за спостереженнями, отримувачі субсидій нерідко використовували їх не за призначенням [4, с. 14–18].

Не можна назвати ефективним засобом опіки *разові грошові виплати*. ТНДКІД, в силу обмежених джерел фінансування, спробувалося виділяти їх лише час від часу, незначними сумами і невеликій кількості осіб. Наприклад, у 1866 р. разову допомогу було видано 18 «прохачам» у сумі 150 карб. 50 коп., при цьому, розмір допомоги коливався від трьох до двадцяти п'яти карбованців [4, с. 18–19].

За більш ніж 50-річну історію, Товариство, не лише успішно виконувало своє основне завдання, визначене статутом, а й змогло, в своїх межах, створити розгалужену мережу благодійних установ іншого спрямування. Наведемо стислий огляд структурних підрозділів ТНДКІД, що знаходилися в його розпорядженні станом на 1911 рік.

1) *Безоплатне початкове міське училище і дитячий садочок*. Училище поділялося на два відділення (молодше і старше) і давало початкову освіту дітям, що проживали в будинках Товариства та «приходящим». По закінченні курсу, найбільш здібні випускники, за рахунок організації, влаштувалися в заклади освіти інших відомств, для продовження навчання. Дитячий садочок також складався з двох відділень: молодшого (для дітей віком від трьох до п'яти років) і старшого (шість – сім років) [8, с. 24–25; 9, с. 26].

2) *Притулок для 10 дівчаток* (відділення для безпритульних дітей в пам'ять В. Н. Рукавішнікова) відкрите у 1884 р., утримувалося на відсотки з капіталу, пожертвованого Товариству І. В. та К. В. Рукавішніковими і щорічні внески О. Н. Рукавішнікової. В заклад приймалися, в основному, осиротілі доньки жителям будинків Товариства, віком від трьох до шести років [7, с. 17].

3) *Дудергофська дача* (діяла з 1900 р.) призначалася для літнього відпочинку та оздоровлення дітей. Вивозили їх на дачу на все літо (з кінця травня до кінця серпня), або «змінями». Вік «дачників» становив: від 3-х до 16-ти років (для дівчаток) і від 3-х до 7-ми років для хлопчиків. При цьому, кожній старшій дівчинці для догляду доручалася молодша. Окрім цього, старші дівчата допомагали дорослим по господарству, займалися рукоділлям, готувалися до іспитів [10, с. 42].

4) *Аннінське відділення для «недостаточних учащихся жєнщин»* було влаштоване на пожертву барона Г. О. Гінцбурга, зроблену у 1877 та 1879 роках і свою назву отримало в пам'ять покійної дружини барона – Анни Гінцбург. Призначалося відділення виключно для проживання незаможних слухачок Бєстужєвських та Педагогічних курсів. Чотирнадцять курсисток могли користуватися послугами відділення безкоштовно [6, с. 34; 9, с. 47].

5) *Безоплатне відділення імені Ланських (богадільня)* розпочало своє функціонування також завдяки приватному внеску в розмірі 10.000 карб., зробленому у 1872 та 1886 роках сестрами Софією і Варварою Ланськими. Десять жінок, які через

вік, вже були не здатні до праці, отримували в богадільні безоплатний притулок та харчування за помірну плату [9, с. 49].

6) *Швацька майстерня (будинок працелюбства)* – діяла з часів заснування Товариства та надавала нужденним можливість працювати і заробляти на життя. Приміром, в 1911 р. в майстерні щоденно було зайнято, в середньому, 159 осіб, при заробітку близько 94 коп. на день [10, с. 11].

7) *Амбулаторія* здійснювала безоплатне медичне обслуговування мешканців будинків ТНДКІД.

8) *Загальнодоступна дешева їдальня* забезпечувала харчуванням, за незначну ціну, як мешканців будинків Товариства, так і «приходящих». Найбідніші отримували обіди безкоштовно. Послуги їдальні користувалися популярністю серед відвідувачів, про що свідчать цифри звітів: у 1886 р. було «відпущено» 49.101 обід, у 1900 р. – 181.220 обідів [7, с. 35; 9, с. 43].

9) *Чоловічий та жіночий гуртожитки*. Чоловічий гуртожиток відкрив свої двері 18 грудня 1883 року, завдяки сприянню одного з членів Товариства – П. П. Демідова, князя Сан–Донато, який впродовж двадцяти років (1882–1901 рр.) жертвував організації по п'ять тис. карбованців щорічно. У значній мірі, саме завдяки цій великій пожертві, Товариство до кінця грудня 1882 р. змогло завершити будівництво чотирьохповерхового будинку, на першому поверсі якого і було розташовано чоловічий гуртожиток. Заклад був розрахований на 82 особи, плата за послуги – 5 коп. на добу. Жіночий гуртожиток на 25 осіб розпочав діяльність наприкінці 1910 р. [9, с. 16–17; 10, с. 11].

Отже, аналіз звітів Товариства дає підстави стверджувати, що діяльність його була багатоплановою і охоплювала різними видами підтримки широке коло тих, хто її потребував. Значну роль в розвитку інфраструктури ТНДКІД відіграла ініціатива та небайдужість до справи приватних осіб.

Подальшої уваги науковців потребують такі аспекти функціонування Товариства, як: шляхи вирішення фінансових проблем та залучення нових джерел формування бюджету; критерії відбору отримувачів соціальної допомоги. Для отримання цілісної картини діяльності ТНДКІД, доцільно було б ґрунтовно дослідити згадані вище напрямки та форми його роботи.

Список використаних джерел

1. Гайдай, ОМ., 2014. 'Діяльність товариств і установ цукрової промисловості Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.)'. [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gurit_2014_7_103.
2. Гузенко, ЮІ. 'Благодійні товариства Миколаївщини наприкінці XIX – на початку XX ст.'. [online] Доступно: <http://history.org.ua/JournALL/xix/5/17.pdf>.
3. 'Дешевые квартиры в Англии', 1898, *Вестник благотворительности*, №4, с.104–105.
4. 'Отчет высочайше утвержденного Общества доставления дешевых квартир и других пособий нуждающимся жителям С.–Петербургa за 1866 год', 1867, Санкт–Петербург: *Типография В. Н. Майкова*, 49 с.
5. 'Отчет о деятельности высочайше утвержденного Общества доставления дешевых квартир и других пособий

нуждающимся жителям С.–Петербургa за 1874 год', 1875, Санкт–Петербург: *Типография М. Стасюлевича*, 61 с.

6. 'Отчет о деятельности высочайше утвержденного Общества доставления дешевых квартир и других пособий нуждающимся жителям С.–Петербургa за 1879 год', 1880, Санкт–Петербург: *Типография Министерства внутренних дел*, 92 с.

7. 'Отчет о деятельности высочайше утвержденного, состоящего под августейшим покровительством ее императорского высочества Государыни Великой княгини Ольги Федоровны, Общества доставления дешевых квартир и других пособий нуждающимся жителям С.–Петербургa за 1886 год', 1887, Санкт–Петербург: *Типография Морского министерства*, 74 с.

8. 'Отчет о деятельности Комитета высочайше утвержденного, состоящего под Августейшим покровительством его императорского высочества Великого князя Михаила Николаевича, Общества доставления дешевых квартир и других пособий нуждающимся жителям С.–Петербургa за 1897 год', 1898, Санкт–Петербург: *С.–Петербургская губернская типография*, 80 с.

9. 'Отчет о деятельности Комитета высочайше утвержденного, состоящего под Августейшим покровительством его императорского высочества Великого князя Михаила Николаевича, Общества доставления дешевых квартир и других пособий нуждающимся жителям С.–Петербургa за 1900 год', 1901, Санкт–Петербург: *С.–Петербургская губернская типография*, 72 с.

10. 'Отчет о деятельности Комитета высочайше утвержденного, состоящего под Августейшим покровительством его императорского высочества Великого князя Сергея Михайловича, Общества доставления дешевых квартир и других пособий нуждающимся жителям С.–Петербургa за 1911 год', 1912, Санкт–Петербург: *Типография Министерства внутренних дел*, 93 с.

11. Сербалюк, ЮВ. 'Благодійні організації та їх роль в здійсненні соціальної опіки в XIX – на початку XX ст.'. [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppk_sp_2015_24_19.

12. Ступак, ФЯ. 'Діяльність земств у галузі суспільної опіки та добродійності'. [online] Доступно: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33237/62-Stupak.pdf?sequence=1>

13. 'Уставы Когановских учреждений в г. Одессе и в с. Катериновке и духовное завещание А. О. Когана', 1893, Одесса: *Тип. Штаба Одесского военного Округа*, 24 с.

References

1. Gajdaj, O.M., 2014. 'Dijal'nist' tovarystv i ustanov cukrovoi' promyslovosti Rosijs'koi' imperii' (kinec' XIX – pochatok XX st.) (Activities of the associations and institutions of the sugar industry of the Russian Empire (the end of the nineteenth and early twentieth centuries))'. [online] Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gurit_2014_7_103.
2. Guzenko, Ju.I. 'Blagodijni tovarystva Mykolai'vshhyny naprykinci XIX – na pochatku XX st. (Charitable associations of Nikolayev region in the late nineteenth and early twentieth centuries)'. [online] Dostupno: <http://history.org.ua/JournALL/xix/5/17.pdf>.
3. 'Deshevye kvartiry v Anglii (Cheap apartments in England)', 1898, *Vestnik blagotvoritel'nosti*, №4, s.104–105.
4. 'Otchet vysochajshe utverzhdennogo Obshhestva dostavlenija deshevyyh kvartir i drugih posobij nuzhdajushhimsja zhiteljam S.–Peterburga za 1866 god (Report of the highest approved Society for the delivery of cheap apartments and other benefits to the needy residents of St. Petersburg for 1866)', 1867, Sankt–Peterburg: *Tipografija V. N. Majkova*, 49 s.
5. 'Otchet o dejatel'nosti vysochajshe utverzhdennogo Obshhestva dostavlenija deshevyyh kvartir i drugih posobij nuzhdajushhimsja zhiteljam S.–Peterburga za 1874 god (Report on the activities of the highest approved Society for the delivery of cheap apartments and other benefits to the needy residents of St. Petersburg for 1874)', 1875, Sankt–Peterburg: *Tipografija M. Stasjulevicha*, 61 s.
6. 'Otchet o dejatel'nosti vysochajshe utverzhdennogo Obshhestva dostavlenija deshevyyh kvartir i drugih posobij nuzhdajushhimsja zhiteljam S.–Peterburga za 1879 god (Report

on the activities of the highest approved Society for the delivery of cheap apartments and other benefits to the needy residents of St. Petersburg for 1879)', 1880, Sankt–Peterburg: *Tipografija Ministerstva vnutrennih del*, 92 s.

7. 'Otchet o dejatel'nosti vysochajshe utverzhennogo, sostojashhego pod avgustejschim pokrovitel'stvom ee imperatorskogo vysochestva Gosudaryni Velikoj knjagini Ol'gi Fedorovny, Obshhestva dostavlenija deshevyh kvartir i drugih posobij nuzhdajushhimsja zhiteljam S.–Peterburga za 1886 god (Report on the activities of the highest approved, under the august patronage of her imperial highness, Grand Duchess Olga Feodorovna, the Society for delivering cheap apartments and other benefits to needy residents of St. Petersburg for 1886)', 1887, Sankt–Peterburg: *Tipografija Morskogo ministerstva*, 74 s.

8. 'Otchet o dejatel'nosti Komiteta vysochajshe utverzhennogo, sostojashhego pod Avgustejschim pokrovitel'stvom ego imperatorskogo vysochestva Velikogo knjazja Mihaila Nikolaevicha, Obshhestva dostavlenija deshevyh kvartir i drugih posobij nuzhdajushhimsja zhiteljam S.–Peterburga za 1897 god (Report on the activities of the Committee of the Highest Approved, under the august patronage of his imperial highness, Grand Duke Mikhail Nikolayevich, the Society for delivering cheap apartments and other benefits to needy residents of St. Petersburg for 1897)', 1898, Sankt–Peterburg: *S.–Peterburgskaja gubernskaja tipografija*, 80 s.

9. 'Otchet o dejatel'nosti Komiteta vysochajshe utverzhennogo, sostojashhego pod Avgustejschim pokrovitel'stvom ego imperatorskogo vysochestva Velikogo knjazja Mihaila Nikolaevicha, Obshhestva dostavlenija deshevyh kvartir i drugih posobij nuzhdajushhimsja zhiteljam S.–Peterburga za 1900 god (Report on the activities of the Committee of the Highest Approved, under the august patronage of his imperial highness, Grand Duke Mikhail Nikolayevich, the Society for delivering cheap apartments and other benefits to the needy residents of St. Petersburg for 1900)', 1901, Sankt–Peterburg: *S.–Peterburgskaja gubernskaja tipografija*, 72 s.

10. 'Otchet o dejatel'nosti Komiteta vysochajshe utverzhennogo, sostojashhego pod Avgustejschim pokrovitel'stvom ego imperatorskogo vysochestva Velikogo knjazja Sergeja Mihajlovicha, Obshhestva dostavlenija deshevyh kvartir i drugih posobij nuzhdajushhimsja zhiteljam S.–Peterburga za 1911 god (Report on the activities of the Committee of the Highest Approved, under the august patronage of his imperial highness, Grand Duke Sergei Mikhailovich, the Society for delivering cheap apartments and other benefits to the needy residents of St. Petersburg for 1911)', 1912, Sankt–Peterburg: *Tipografija Ministerstva vnutrennih del*, 93 s.

11. Serbaljuk, JuV. 'Blagodijni organizacii' ta i'h rol' v zdijnsenni social'noi' opiky v XIX – na pochatku XX st. (Charitable organizations and their role in the implementation of social welfare in the nineteenth and early twentieth centuries)'. [online] Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2015_24_19.

12. Stupak, FJa. 'Dijal'nist' zemstv u galuzi suspil'noi' opiky ta dobrochynnosti (Activities of zemstvos in the field of public welfare and charity)'. [online] Dostupno: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33237/62–Stupak.pdf?sequence=1>

13. 'Ustavy Koganovskih uchrezhdenij v g. Odessa i v s. Katerinovke i duhovnoe zaveshhanie A. O. Kogana (Charters Kogan institutions in Odessa and in the village Katerinovka and the spiritual testament of A. O. Kogan)', 1893, Odessa: *Tip. Shtaba Odesskogo voennogo Okruga*, 24 s.

* * *